

756319

DUPLUM VENDITUM

SL

Dupl. 115. 444

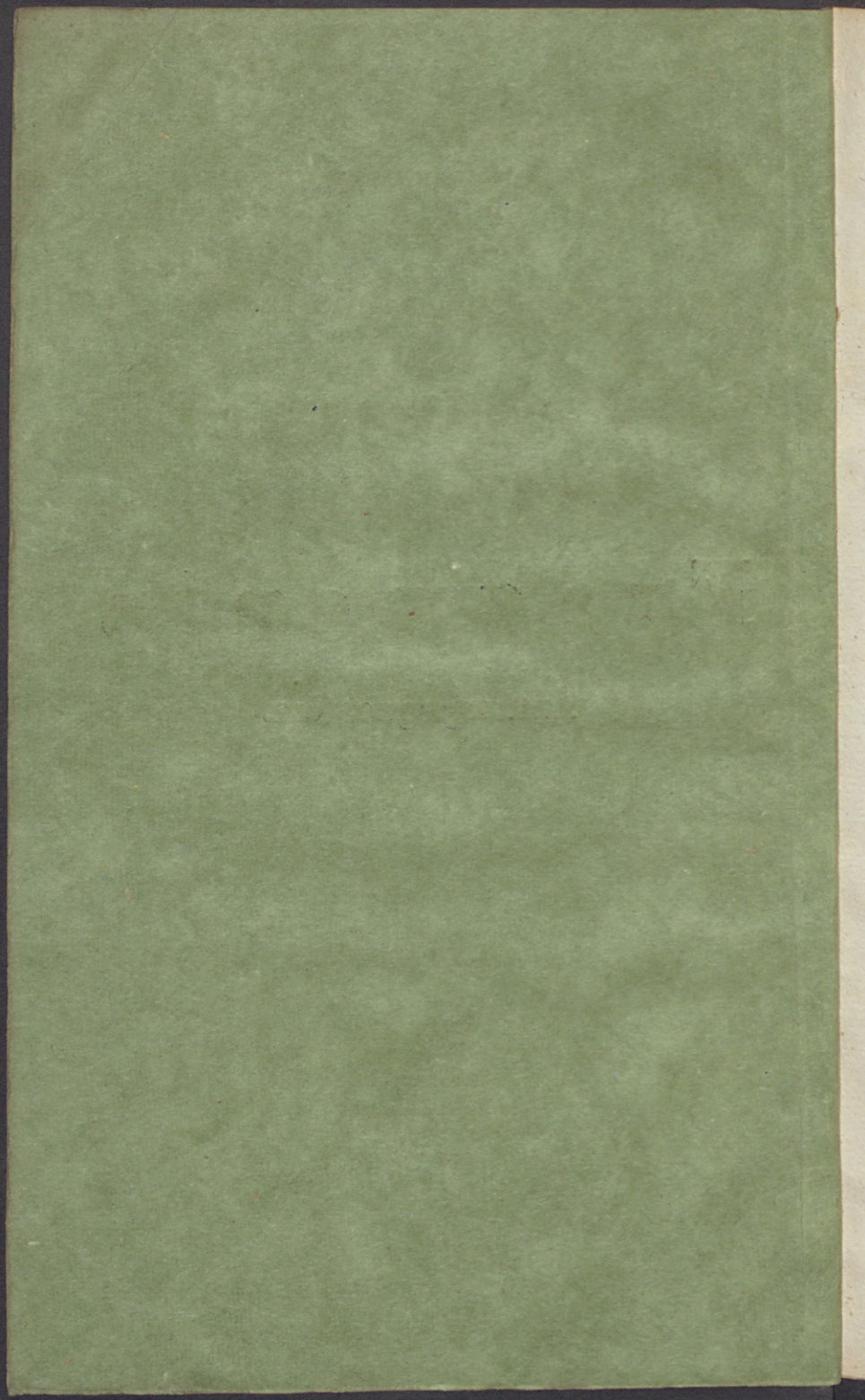
AD

Dupl 452

Fragmenta

Anthropognostica.

2. 1/2

276

**FRAGMENTA
ANTHROPOGNOSTICA.**

Dissertatio inauguralis medica

quam

annuente Inclyta Facultate Medica

pro obtinendo

in Regia Scientiarum Universitate Hungarica

Medicinae Doctoris Gradu

conscript

CAROLUS PATZEK.

*In Theses adnexas disputabitur in palatio Universitatis
maiore Die 30 Mensis Martii hora 11-a 1833.*

PESTHINI.

Typis Josephi Beimel.

UVA GENUVA

ALPHABETICALLY

Dissertatio inauguralis

de

in Regia Universitate

Medicinae

DARJEN

in Regia Universitate

Medicinae

RECTOR

de

Emberesmértetű töredék,

mellyet

a' tek. Pesti orvosi kar' engedelmével a'
Magyar királyi Egyetemen

orvos Doctorrá létekor

közre bocsátott

PATZEK KÁROLY.

γινώσκοντες τον ανθρωπον.

ELŐSZÓ.

Szokatlannak fogják talán némellyek találni, hogy egy fiatal orvos olly dolgot választott értekezése' tárgyául, melly nem tartozik épen szorosan az orvosi tudományok' körébe. Én pedig azt hiszem, az orvos tárgya az ember, egész értelmében vévén ezen nagy jelentésű szót; 's e' szerint míg az emberről tanul, beszél, ír, tudománya' köréből nem távozott el az orvos. Psychologus légyen a' valódi orvos. De valamint az értzet esmérni tudó értelmes bányász a' hegy' külső idomjáról, 's kül talált kőnemeiről megtudja, hogy mi lappang annak mély üregében: szinte úgy gyanítja küloldaláról belsejét az embernek a' gya-

korolt vizsgáló. Ezt mondám : gyanítja, ne hogy bizonyossat látszassam állítani akarni.

Az egész értekezésnek psychologus tzélozása vagyon. Némelly részei pedig szorosabban érdeklik az orvost ; mint p. o. hol az emberfajtákról szólok, melly tárgy a' psychologia anthropologicus részéhez tartozik ; vagy, hol a' véralkatokról értekezem, melly tárgy ismét az anthropobionomiát illeti.

Gyakran előfordúlnak az orvosi tudományokban olly tárgyak, mellyeket lehetetlen jól felfognunk, ha többet nem foglalatoskodtunk az ember' külsejével. A' Cretinismus leírása, az úgy nevezett habitus apoplecticus, phthisicus, nervosus, scrophulosus, a' facies hippocratica, a' tébolyodottak' artzvonásai' változása, 's t. az ember külrészei szorosabb esmérete, 's ezeknek leírása-

ra fordított nagyobb szorgalom 's gyakorlás nélkül igen tökéletlenül érthetők.

A' Craniologia a' holtak' agyvelejök vizsgálásában már eddig is nem keves sikerrel foglalatoskodott.

De ha az egésznek egyéb haszna sem volna, tagadhatlan még is az, hogy elménket élesíti, figyelmünket a' test' egyes részeire szegezi, 's szemeinket az okos látásban gyakorolja, 's így tehát a' jó semioticus' fő tulajdonit miveli.

Különben pedig miért ne lehessen orvosi tudományunkban is egy kevés belletristique? 's a' nélkül is igen nehéz és komoly pályánkon egy kis kelleme-tes, de hasznos tudományos multság tilos legyen é?

Hogy léssen olyan is, ki munkátskámát materialismussal vádolandja alig hihetem.

Az újabb szavakkal nem mindenütt éltem, 's többnyire német és deák jelentésöket is hozzájok tettem; nem hogy neologus lenni nem akarnék; de mivel-hogy igazán felvéve, 's egészen meghatározva még igen kevés új szó vagyon, és hogy kereken ki valljam: quia arduum est in tanta vocum ubertate seligere. —

1. §.

Semmi sem érdekesebb és vonzóbb az emberre nézve, mint az ember. Lehet e valóban vizsgálódásunknak az embernél nemesebb tárgya? az egyedül az Isten lenne; ő megfoghatatlan, 's e' helyett az ő képmása juta a' vizsgálonak. Mi érzük magunkban ezen igazságot, és megerősítve találjuk minden embertársaink által. Mert a' ki mutatja magát, akár mozogjon az, akár szóljon, akár pedig munkálkodjék, bizonyos légyen a' felől, hogy másoktól eszmélve (bewußt) vagy eszméletlenül meg ítéltetik. Eszméletlenül ez azon benyomatok (Eindrücke) által történik, mellyeket mások ébresztnek bennünk, és mellyeket mi vagy magunkba zárunk, vagy pedig másokkal is közlünk, több vagy kevesebb világossággal és teljességgel. De gyakran eszmélve is tesszük azt, gyakran épen készakarva; és ez tsak az eszesebbek, pallérozottabbak, és a' kitanultabbak tulajdona.

2. §. De minő a' különbség a' megítélés, és a' szájtátás között! Egy régi bölts ezt mondá: „Pythagoras más szemekkel nézi a' napot, mint Anaxagoras; amaz mint egy Istent, ez mint egy követ.“ A' pallérozatlan szájt 's szemet úgy tát az emberre, mint a' fűvész talán egy kődarabot néz; még neki arra, hogy jól és a' valót lássa szemei nintsenek. A' tsúfolónak tsak a' nevetségésre, a' mérges rágalmazónak hibákra,

a' mardosva fetsegő kávésnéninek tsupán bosszantó történetekre, a' közönséges alávaló kritikusknak egyedül fogyatkozások, 's gyenge oldalakra, az embergyűlölőnek tsak embertársai vétkeire vannak szemei fülei. Egyedül ama' ritka nyugodt, részrehajlatlan figyelmező, az embervizsgáló, ki utóbb emberesmérővé érik, lát mindent 's igazán. Kellemes, szép, hasznos és nemes a' valódi emberbíráló foglalatossága 's helyheztetése. Százszorta bódog amaz irigylendő, kinek szerentséül juta, az embert igazán megesmérni!

3. §. Kétféle az ember; t. i. a' belső, szellemi (geistig) alagytalan, (immateriell) és a' külső, testi, alagyos ember. Megvagyon eléggé bizonyítva az egyiknek a' másikba költsön befolyása. Ezt közelebb-ről vizsgálóra venni, itt nincs idő, sem hely. Kétféle lehet tehát az ember megbírálása is, t. i. szelleme, és teste' megbírálása. Az ember vizsgálatát tsak a' szellemi ember tárgyazza. A' testről ő tsupán annyit von el, mennyi a' lélek megesméretére szolgál; a' többit a' festőre 's a' képfaragóra bizza.

4. §. Az ember szellemét először is gondolatiból esmerjük el, mellyeket ő szavak és tselekedetek által jelent ki. Az ember szelleme két fő tulajdonsággal bir: ő t. i. akar, és neki lehet; tehát: az akarással (das Wollen) vagy lélekkel (die Seele, das Herz) és a' tehetőséggel (das Vermögen) vagy szellemmel, szorosabb értelembé vévén ezen szót (der Geist im engerm Sinne, v. der Kopf).

5. §. Az akarás kétfélekép' külölheti magát, a' mint vagy alagyos, (materiell) vagy alagytalan tár-

gyakra vétetik inkább. Az első ösztönök által külöli magát, mellyek utóbb kivánságokká (Begierden) utóljára vágygá (Sucht keresély) fajulnak el. Ilyenek p. o. az iszvágy (Trinſucht), a' bujaság, a' játszvágy (Spielsucht).

Azon akarás, mellynek tárgyai inkább alagytalanok, hajlandóságnak neveztetik közönségesen, melly jobban kifejlödvén, és erősedvén indulattá (Leidenschaft szenvedély) lesz, p. o. irigység, gyűlölés, félelem, szerelem, harag, remény *).

6. §. Az emberi szellem (a' tehetőség) gyakran azt megis teheti, mit a' lélek csak érez, kíván vagy akar. A' szellem tehetségei (Geistesfähigkeiten) léptsőként nevednek.

A' legalsó léptsőt az értelem (intellectus) foglalja el; ez ad alagytványokat (materialien) az ítélőerőnek. melly valamely tételnek (Sach) vagy dolognak a' helyességét, és hijánosságait megismeri. A' fő szellemi erő az, melly valami dolog helyes megismerete után eltökéllésre 's ennek véghezvitelére határoz minket.

A' megismeret (Erkenntniß) hová az emlékezet (a' már esmértnek megujított megismerete) is tartozik, különbözik: az első felfogásra (Aufassen) gyorsaságra, tartósságra, a' valóságos vagy hiv megörzésre, és kiterjedésére vagy a' sokaságra nézve. Az ítélő erő

*) F. E. A. Heinroth im Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens 2c. Leipzig 1818/19 imiggy osztotta fel az ember tehetségeit: das Erkenntniß-Vermögen (Verstand und Vernunft) das Empfindungsvermögen (Gemüth: u. d. Begehrungsverm) (Wille) En a' közbülsöt fel osztottam, 's az utóbbikat szélesebb értelemben vettem.

inkább csak a' helyességben 's a' gyorsaságra nézve változik.

Az eltökélés és a' véghezvívés, gyorsaságban, tartósságban, tzeleányosságban, és azon erőben a' mellyel történnek változók.

A' két elsőt megesmérhetni a' beszéd által, az utóbbiakat ellenben egyedül a' tselekedet mutatja,

7. §. De másodsor az ember szellemét testéről is megismerhetjük. A' kik ezt tevék, ritkán figyelmeztek az egész testre, de csak többnyire ennek, az ő véleményök szerint legfontosabb részére ügyeltek. Nehányan az agy' formájában akarák az emberi szellemet megtapintani; mások kinekkinek ábrázatjában vélik szelleme nyomait látni, olvasni; mások ismét a' tenyér felemelkedéseiből és barázdáiból gondolák a' lélek mélységét, és a' sors hihetőségét meghatározni; némelyek a' kéz irat vonásaiból, karakter vonásokat következtettek; sokan, kivált a' vakok a' hangzatot tartják a' lélek tsalhatlan viszhangjának; voltak, kik az állásra, a' testtartásra 's a' járásra ügyeltek különösen; végtére némelyek 's meg kell vallanunk nem elmétlen férjfiak, az egyes részek, kisebb vagy nagyobb mértékben jelenlévő arányából következtettek a' belső öszvehangzásra.

8. §. Minde'féle ember megbíráásoknak és megismeréseknek az alapítói igyekeztek észrevételeiket és állításait megerősíteni. Nehányan az elmésebbek közül egyes észrevételekről, és vizsgálódásokról tételre, következtetésekre, állításokra lépdeltek, a' mellyeket utóbb öszvegyűjtöttek, öszveszerkeztettek, bizonyos köztételeket állítottak fel, 's ezekből aztán a'

különösebbeket következtették, vagy pedig ezeket ama-
zoknak alárendelték; 's így alapítottak azután valóságos
theóriákat.

9. §. Hogy egy, 's ugyan azon dolog' eme' kü-
lömbféle ágairól, egy pontos birálatot adhatnék, lega-
lább közönségesen át kellene annak részeit vizsgálnom.
De ez majdnem lehetetlen. Mert közzülök némelly osztá-
lyok olly önkényesen állítottak fel, hogy ezek semmi-
félekép sem valának szerkeztethetők, egy', valami
systemához tsak némürészben hasonló rendbe. Má-
sok p. o. a' hangzatból való megítélés, olly subje-
ctive vétetnek, hogy lehetetlen volt azokat szavakba
foglalni, vagy érzékesen (finnlich) előadni.

10. §. Éles elmü vizsgálók abban egyeznek meg,
hogy egyenként mind félszeges (einfeltig) ítéleteket
adnak; de helyesen öszveköttetve sokat megfejtenek.

Mennél fontosabb azon műszer, vagy mennél szoro-
sabbban van a' szellemi emberrel a' test' azon része,
mellyből a' következtetések származtatnak, öszveköttve;
annál fontosabb annak tanitmányja. Ezen tekintetből
kitetszik, hogy a' koponyatudomány (Craniologia) és az
artzjeltudomány (physiognomica) fent állanak; a' hang
és a' hangzat (Ton und Stimme) fontosak; a' járás és
az állás-mód (Gang und Stellung) több tulajdonságokat
elárúlnak; az irat-alig van valami öszvefüggésben az
ember belső tulajdonságaival; a' kézvonásai pedig épen
semmit sem jelelnek.

11. §. Fontosabb, bizonyosabb, okosabb az embernek
elő és holt (irott) szavairól 's annak tselekedeteiről való
megítélése; de nehezebb és hosszasabb. Ha ez mege-

rösi a' testről elvont (abstrahirt) következtetéseinket, akkor ezek helyesek; de ha ellenkezik velök, akkor öszveséggel és különösen sikeretlenek. Ez legyen amazoknak próbakövök. De épen mivel ez őket gyakran bébizonyította, valók, és mint segéd eszközök ama' nehéz mesterséghez „hominem nosse“: közelebből való elmékedésünkre igen is méltók. Tsak azon kell lennünk, hogy uralkodó előítéletektől, nagyításoktól, mellyek nélkül ritkán szoktunk valamiben gyönyörködni, őrizkedjünk, azokat elkerüljük, megvessük.

12. §. Én először az ember' szemléltetéséről és megítéléséről általjában fogok szólni, és pedig úgy, hogy említést tévén az első benyomásról, mellyet mások bennünk okoznak, a' meglepésnél való figyelmezésről, minden ember sajátságáról; az ember-nem' és népei különbözőzéseire, és a' véralkatok (Temperament) leírása és megismerésére mehessek át. Ekkor röviden a' hangzatról fogok beszélni; ezek után az állásról (Stellung) és a' járásról szólok. Említeni fogom továbbá a' ruhákból való megítélést; ezeknek utána az artzjeltudományról, 's végtére a' koponyatudományról fogok különösen 's valamivel bővebben értekezni. A' nevetséges, tenyérjel-mesterségről (cheiromantia) itt említés nem tétetik.

13. §. *Az első benyomás* (der erste Eindruck.) Semmi sem közönségesebb, mint hogy azok, kiket először láttunk, kikkel először beszéltünk, kiket először esmértünk meg, általuk megszólattatnak, és meg ítéltetnek, mintha már belsőkép esmérnők őket. A' nagy tsoport emigy gondolkozik magában, vagy elbizott tudatlansággal ekkép szól: ez az

ember ilyen vagy amolylan, ezek vagy amazok a' hibái vagy jó tulajdonsági. A' szerény és kételkedve figyelmező tsak ezt mondja: ilyennek, vagy amollyan-nak látszik, ezen vagy amaz oknál fogva gondolom ezt magamban. De mind a' mellett mindegyik még is tsak ítél. Honnan van ez? Az első bényomás okozza ezen hirtelen ítéletet, azon bényomás, mellyet az először látott ébresztett bennünk. Nagy és tagadhatlan annak ereje, olly nagy, hogy annak nyomai utóbbi vizsgálásunk épen ellenkező következése által sem töröltethetik el egészen. A' testi és szellemi fogatkozások és jelességek először világosabban, szembetűnőbben és elevenebben tűnnek ki. Ez gyakran ugyan helyesen történik; de a' megjelentnek tettetés - mestersége azt sokszor megtudja módosítani, eltudja változtatni, vagy pedig egészen is el tudja rejteni. Azért tehát figyelemmel kell lennünk azon bényomások eránt, mellyeket mások ébresztenek bennünk, de soha olly makatsan, hogy ezeket a' következésben történt esetek által megzáfolyhatlanoknak tartsuk. Erre az első bényomásra kell figyelmezni különösen a' pallérozatlanoknál; rítkábban a' szép nemnél, mert alig hihető, mennyit hamisíthatnak ennél a' toilette, a' környűlmények és az iparkodás. Szükség tenni következtetéseket, de egyszersmind azon kell lenni, hogy ezek a' folytatott vizsgálódás által utóbb megerősítsenek, megtisztítsanak. Rejthetetlen a' gyermekeknél az idegek eránt való érzelem.

14. §. A' meglepés, (die Überraschung.) Neki bátorodva, tetteve, elkészülve lép az ember többnyire először szemeinknek elibe, és gyakran a' gyakorlott

érzékeit is elámítja; azért, ha azt sejdited, többet higj a' benyomásnak, mint következtetéseidnek, és kéméld ezeket olly pillantatokra, mellyekben a' tettetés lehetetlen. A' nem pallérozottak, és gyermekek mindég természeti köntösben és nyilt szívüek szoktak lenni. A' pallérozottaknál olly időt kell választani, a' midőn észrenemvetteknek vélik magokat, vagy midőn erősebb benyomások által nyomtattnak el, mintsem a' tettetes-vágy. A' magány olyan-nak mutatja az embert, a' millyen valósággal. A' beteg ágy, 's a' szenvedések, valamint artzairól, úgy magaviseletéről is levonják az álszint. Az indulatok a' legtsalfább tettetés - mesterséget is kifejtik. Ezek közzé tartozik leginkább a' harag és a' játék. A' haragosnak szája azzal telik meg, a' mi szívében lakozik, szinte olly nyilt a' börtől vidám is. De a' játékban több erős indulathól álló keverék jelenik meg. Mert a' telhetetlen bírvágy mindég ott van, majd az irígység mutatja magát, majd a' félelem uralkodik; itt a' remény tsillog, ott pedig az öröm mámor-tsábitgat. Meg vagyok győződve a' felől, hogy semmi sem tünteti az embert olly hiven a' maga characterében, mint a' költséges, szokatlan, kétes játék. Nehez az efféle indulatoknak egymásra sebesen halmozódó változását tsendesesen eltűrni, melly indulatoknak mindenike magában képes, az embert porba tapodni, 's a' mellyek öszvesen az embert annyira elragadják, hogy tsak ön maga bőrében marad. Közön-ségesen tudva vagyon, hogy gondolkodó nevelők nevendékeiket a' játéknál leghamarább és legbizonyosabban esmerhetik ki. — Tettetés nélkül vannak továbbá az emberek tsekélyebbekkel, p. o. házbeliekkal való társalkodásban. Itt, a' házi körben a' legkülömbözőbb kör-

nyülmények között tartsa vagy tartassa szemmel a' figyelmes azt, kit igazán esmérni szeretne.

15. §. *A' sajátosság* (die Eigenthümlichkeiten) Fontos a' saját kinyilatkoztatások, és a' szerzett tulajdonságok között való különbözés. Vannak emberek, kik a' hallottat, olvasottat, történetet, szóval a' szerzettet, annyira tudják tulajdonokká tenni, és olly hiven ismét visszaadni, hogy saját portékájoknak látszik. Dele fucum manu strenua. — Ide tartozik kivált mind az, mi a' készsületlenségről és a' meglepésről mondatott. Váratlan és előre nem látott esetekben kell ezen szerzők (acquisiteores) tselekvésök módját megvi'sgálni; önkényes tárgyakra kell velök a' beszédet fordítani, és kitérni szokott ösvényökből. Szükség továbbá vi'sgálat alá venni gyermek - éveiket, nevelésöket, tanulmányaikat (Studien), eseteiket; és akkor majd kitünik, mennyivel, tartoznak a' környülményeknek, és mi légyen valódi tulajdonjok.

16. §. *Az emberek' különbözéseik.* Minden embernek vannak individualis jegyei, mellyek által másoktól különböznek; mind a' mellett még is veszünk észre hasonlatosságokat, házinéptagok, nemzetségek, egész nemzetek, sőt még a' föld különbféle részeinek lakosai között is. Az utólsókat, t. i. a' földrészei lakosinak a' különbözéseit, az ember fajták neve alatt fogom először, később pedig nevezetesen magyar hazánk nemzetit, a' nemzeti különbség nevezete alatt leírni. A' külső különbözéssel össze van kötve különböző mivelt-ségök is.

17. §. *Az ember Fajták* (Menschen Arten oder Rassen). Az emberek Fajtákra való felosztásának a' legjobbika még mindég az, mellyet Blumenbach J. Fr. alapított *), ki a' föld öt részével meglehetősen megegyező öt fajtát állit, t. i. a' Kaukazusit, Mongolit, Amerikait, Malajit, és a' Szeretsen fajtát. Legelső a' Kaukazi, 's ezt lehet az eredetinek venni. ***) Ennél vagyon Campernek legnagyobb ábrázat-szeglete (Ezen szegletet két vonal teszi, az egyik a' homlok legfelső részéről, a' felső álltsontig, a' másik a' felső álltsont közepéről a' kül haljáraton keresztül menvén). Mennél nagyobb ezen szeglet, annál tökéletesebb a' fej. A' mongoli és az amerikai, különösen a' koponya, és az egész test, lenyomult formája miatt, nevezetesek. A' szeretsen pedig, és a' malaji, az öszvenyomult formák miatt.

Annak bébizonyítására, hogy mennyit tehet az éghajlat a' forma változására nézve, előhozom a' szélső különbözőzéseket (extrema). Egy igen hideg tartományban a' test kifejlődése hátráltatik, öszvehúzódik; azon részek, mellyek távol esnek a' szívtől, és mellyek könnyen elfagynának, megrövidülnek. A' test-alkat megköptözödik, a' nyak megkurtul, az orr megrövidül és meglapul, a' vállak előre húzódnak, a' szemek visszanyomulnak, a' mely és a' fej hátúlja nagyobbodnak.

Hévtartományokban másként van a' dolog. Itt a' nap a' szemekre erősen hat, azért is a' szempilla fel-

*) De generis humani varietate nativa. Diss. Göttingae 1770. Leibnitz, Linne, Buffon, Goldschmidt, Zimmermann, Erxleben, Metzger, Cuvier, Rudolphi 's a' t. másként osztották fel az ember fajtákat.

***) Dvornik 's mások a' szeretsent.

vonúl, 's egyszersmind a' pofákat és a' száját is felhuzza. Innen jön, hogy az ottlakók kifordított, pöffedt ajkuak. Az orr megkurtúl, megszélesedik, és megvastagodik, mintha a' vékony és igen kiálló könnyen elszáradhatnék.

Mérsékelt éghajlat alatt ez mind a' két felől egyenlőségre lép.

Mennyi befolyással légyen az éghajlat, a' vidék fekvése, az emberek eledelök 's. a' t. az ember testi lelki kifejlődésére; eléggé bém bizonyítják a' nyomorult Cretinek. *)

18. §. Lássuk már egyenként az emberfajtákat.

1. *A' Kaukazi fajta.* Ezt inkább Europeanak lehetne nevezni, minthogy a' világ ezen része legtöbb lakosi ide tartoznak. Ezeknél tatáltatik: fejr vereses (dél felé inkább barnás-sárga) bőr, piros ajkakkal; (az alsó valamennyivel dagadtabb) tojásdad ábrázat; barna vagy szőke, ritkábban fekete hajjal, domboru homlokkal; (Camper ábrázat szeglete 80° — 90°) a' járomtsontok keveset állanak ki; hosszas keskeny 'orr;

*) Ezek Salzburg, Tyrol, Savoyen, Piemont, Vallis tartományok' egészségtelen mély völgyeknek lakosi, 's szép hazánk Csalóköz szigetének némely helyégein is találhatók. Testök törpe, dagadt, sápadt; fejük felette nagy, orcájok alig hasonló emberéhez, tagjaik idomtalanok; lelkök bosszus 's tsak állati érzésekkel bir; szellemi tehetségeik majdnem egészen elenyésztek 's a' t.

Lásd bővebben: J. S. A d e r m a n n über die Cretinen. Gotha. 1790. 8. J. o s e f. und Carl W e n z e l, über d. Cretinismus. Wien. 1802. 8. J. F o d e r é, traite du goitre et du crétinisme. Paris. An. VIII. 8. F. S e r s b u r g det Cretinismus etc. Würzburg. 1825. 8. (mit 4 Litogr.)

függőleges (perpendicularis) fogak; kerekded áll; minden részek szépen összeegyeznek; az izomerő kitünő; felséges szellemi tehetségek; a' legnagyobb miveltség; ez a' többiek felett uralkodik.

2. *A' Mongol fajtát*, (ezt A'siainak lehet nevezni) ezek bélyegzik: kis termet; rövid tagok; tsunya sárga bőr; egy kevésbé rövid, fekete, erős haj; ritka szakál; szegletes fej; széles lapos ábrázat; Camper ábrázat szeglete 75° ; lapos, visszanyomult homlok; kitsiny, tompa, lapos orr; kiálló járomtsontok; kitsiny, egymástól távoli szemek; sima bőr; tsekély izomerő. A' szellemi adományok középszerűek. Soknál p. o. a' Chinaiaknál a' miveltség régi, de nem haladó.

3. *Az Amerikai fajta*. Rézszin, ritkás fekete, vékony, egyenes haj; ritka vagy semmi szakál; széles nem lapos ábrázat; erősen kifejlődött artz vonások, rövid, ferdén lefelé futó homlok; a' felső áll, és a' járomtsontok kiálló; nem igen kiálló, inkább öszve nyomult hosszú orr. Ezek pallérozhatók, tartósak.

4. *A' Malaj fajta*. (Australia szigeteinek legtöbb lakosi) Az ehez tartozók barnák, fekete, sűrű, göndör, vékony hajuak, keskeny fejük, kiálló kerek homlokuak, széles lapos orruak, nagyszájúak, kiálló álltsontuak. Ezek vadak, erősök.

5. *A' Szeretsen fajta*. (Afrika' lakosai) Az ide számítottak többnyire fekete barnák; rövid, fekete, göndör gyapjas hajuak. Fejük mind a' két oldalról öszve nyomult (Camper ábrázat szeglete 70°) Lapos, visszanyomult homlok; igen kiálló járomtsontok; visszanyomult áll; igen nagy, széles, ferdefogak; ragyogó fekete szemek, de nem igen nyitak; nagy, széles, lapos orr, tágas orrlyukakkal; keskeny medentze,

erős vállak. Ezek pallérozatlanok, nyersek, mérgesek. *)

19. §. *Nemzeti különbség* (National Unterschied.) Rövidség okaért elmellőzöm az Europai nemzeteknek egymástól különböztető jegyeit; ámbár szinte úgy tagadhatatlanok, mint érdekesek; (interessant) és tsak mindjárt magyar ország nemzeti bélyegeihez megyek által. Bár hány nemzet lakja magyar országot, mind a' mellett még is mindenik különbözik a' másiktól, nem tsak nyelve (mostig!) pallérozódása, erköltsei, élete-módja; de valóban külseje által is.

Tsak a' nagyobb számmal lévőket és az eredetiebbeket akarom előhozni. **)

*) Ezen emberfajta' egymással való közösülés által történnek más kissebb, mellékes, ehez vagy amaz emberfajta'hoz közelítő emberfajzatok (Marten) A' szorgosan gyűjtő és eszesen rendelő Blumenbach (de gen. hum. variet. nat. ed. 3. §. 46. 47. p. 137.) szerint:

Creoli - mind két Indiában Europaiaktól születtek.

Mulati - apja Europai, anyja szeretsen.

Mestissi - apja Europai, anyja Indus.

Mestindi, v. Metifi v. Mamelucki - apja Europai anyja Amerikai.

Tambi, Lobi, Curibocae, kabugli - apja szeretsen, anyja Amerikai.

Casqui - apja anyja Mulata.

Tercerones, Morisci - apja (v. anyja) Europai, anyja (v. apja) Mulata.

Cabri, Griffi, Zambi de Mulata - szeretsen és Mulata szülők.

Castissi - Europai és keletindiai Mestissi szülöktől.

Quarterones, Quatralvi - Europai és Amerikai Mestissiektől.
's a' t. 's' 'a' t.

**) Az Oláhokat keveset esmervén, kihagytam 's Czigány-

1.) A' *Magyar*, (lakik a' sikságon, ritkábban városokban.) Inkább kitsiny, mint nagy, tömött testű; erős széles vállú, barna hajú, szemű, bőrű; ábrázatja széles, egy kevéssé lapos; járom tsontjai egy keveset kiállók; orra gyakorta görbe, gyakran egy keveset lapos; homloka kitsiny; szemei nem nagyok; alsó végtagjai gyakran befelé görbültek. Az asszonyok többnyire kövérek. Bajusszok pödrött. A' magyar lassan beszél, nyújtja a' szót, kemény, nagy hangalszól. Ő vendégszerető, büszke, tsendes, szegény.

2. A' *Tótok*, (a' hegyek lakosai; sikságon lakó gyarmataik már inkább hasonlítanak a' magyarokhoz) Hosszúk, keskenyek szőkék, sápadtak, kék szeműek; nyakok vékony, fejök előre hajult; orrok rövid, egyenes; (leányaik gyakran regulás szépek) homlokok egyenes, hajok hosszú, lankadt; bajuszok lefelé növvő, nyirt. Járások bizonytalan, tétovázó; beszédjük gyengébb, sebesebb mint a' magyaré; idegen nyelveket könnyen tanulnak, a' magokét szegyenlik. Szegények, megelégedettek, jószívűek, danolásra hajlandók.

3. A' *Németek*, (városokban számosak) nagyok, soványok, erősek, hosszas képűek, hosszú orruak; felső álltsontjuk rövid; szájok tátott, (a' tobák szivástól dugott orrok miatt) és nagy. Asszonyaik gyakran veresek. Szavok kiáltó; beszédjük nyúlt. Félénkek, betsületesek, munkások, gazdagok. Gyermekek számos.

aink' charakteristikus külsejüket, tsekély számok miatt nem tettem ide.

4. *A' Rátzok*, (nagyobbára a' déli sikságot lakják) nagyok erősek, sápadt barnák, (ezt a' sok böjtölés, és különös ételjeik okozhatják) hajok, szemök feketék, ábrázatjuk hosszas, orrok hosszas, görbült; nyakok izmos. A köznép bátor, vad; babonás. Beszédjük sebes, hangos; örömetst danolnak vig nótákat

5. *A' Zsidók*, (szanaszét szórva) kitsinyek, soványak, sápadtak, görbültek; hajok fekete, göndör; orrok nagy, görbe, dugott; orrsövényök hosszu, erős, szájok nagy; az orrszárny és szájszeglet körül való vonás igen erős: szemök körül többnyire rántzok vannak; az alsó áll-tsonjtok kiálló. Egész képök kellemetlen, bizodalmunkat hátráló, és nevetésre gerjesztő bényomást okoz. Beszédjük tele van az utálatos *ch*-vel. Énekes hangon 's orrokból beszélnek. Szokásaik 's hajlandóságaik esméretesek.

Mindenütt a' többséget rajzolám, és így számos kivételeket szenved a' dolog. —

20 §. *A' vér alkotok*, *) (Temperament.) Az ujabbak közzül majd kiki máshogy osztja fel a' véralkato-

*) Melly nagy légyen a' véralkatok befolyása, a' testnek károkozó ártalmak eránti fogékonyságára (receptivitas erga potentias nocentes) és az orvosság individualis használására: eléggé látszható Hartmann Ph. K. és következő szavai-ból: Temp. chol. praedisponit ad morbos vehementes, hypersthaenicos, febriles, inflammationes, maniam etc. És másutt: medicamentorum stimulantium cautam, debilitantium vero et refrigerantium largiorem desiderat subministrationem.

T. phlegm. morbis non paucis, indolis adynamicae, et decursus plerumque chronici, paralysibus, cachexiis, et aliis hujus ordinis succumbunt.

kat. *) Mi a' régi felosztás módját tartjuk meg, melly szerént epés, (t. cholericum) vérmes, (t. sanguineum) sárepés, (t. melancholicum) és taknyos (t. phlegmaticum) vér-alkatok vannak. A' két elsőt a' régiak meleg, az utóbbi kettőt pedig hideg vér-alkatnak nevezték. Bennök mi az elfogadást (Empfänglichkeit) és a' viszhatóságot (Wirkung) különböztetjük meg. A' vérmesben és az epésben a' viszhatóság nagyobb mint a' sárepés 's a' taknyos vér-alkatokban; még pedig úgy, hogy az epésben mind a' kettő nagy mértékben, a' vérmesben a' viszhatóság, a' taknyosban mind a' kettő tsekély, a' sárepésben pedig az elfogadás nagyobb mértékben légyen.

1. *A' vérmes véralkat.* Rózsa szín; sötét vagy eleven kék szem; kartsu termet; sebesen mozgó izmok; sebes járás; könnyen érkező fáradtság; tiszta fent hangzat; szapora beszéd, kevés türedelem; élvágy (Genussucht) a' szép tudományokra való alkalmatosság, de átnemható elme. Illyenek többnyire az

Temp. phl. potentias externas minus percipiens, et illis quos percipit infirme resistens, remediis excitantibus minus obedit, debilitantibus vero facilius succumbit.

T. sangu. magna in morbos acutos, febriles, nervosos, naturae admodum variantis proclivitate notatum, stimuli impatiens alacriorem quidem, sed infirmum simul illi nisum opponit, et medicamenti cujuscunque dosim minorem admittit.

Temp. melancholico minor quidem ad morbos dispositio est, sed nec levia eidem mala minantur: Aegrius sollicitandum, majori nonnisi medicamentorum dosi adficitur.

*) Kiesernél 3. Fickernél 5. Lenhosséknél 6. véralkat van.

asszonyok, ifjak; ilyenek voltak az athénabéliek, 's most a' frantziák. Ők optimisták.

2. *Az epés véralkat.* Barna szín; kemény száraz bőr, sötét haj és szem; sovány erős test, kurt nyak; erős járás; erős hang; erős teljes vérütés; sebes lélekzet; indulatos, heves, jó fej. Ilyenek gyakran a' férjfiak; olaszok, spanyolok.

3. *A' sár epés véralkat;* sápadt, barna sárga szín, sötét bágyadt szemek; sötét hajak; sűgár sovány természet; hosszú nyak; hosszú keskeny fej, pettyedt (fáflaff) izmok; közép sebességű lélekzet; lassu hangzat és érítés. Ezek keves beszédűek, magányosak; különtz állításuak, (paradox) szörszál hasogatók; szorgosak, figyelmesek; ilyenek az Indusok, 's a' Németek.

4. *A' taknyos véralkat.* Tészta forma pöffedt test; világos haj; bágyadt fénytelen szemek; felpöffedt artzok; tunyák; szeretik a' terített asztalt. Ilyenek a' hollandusok; gyakran az angolok.

Ritkán találkozik ezek között egy tiszta véralkat; többnyire többféleképp egyelítve; legszerentsésebb vegyíték az, melly eredeti véralkatnak nevezetik, mellyben úgy szólván mind négy véralkat egy súlygyenben van.

21. §. *A' hangzat (Stimme) és a' beszéd. (Rede)*
A' világtalanok a' látókat az embereknek hangjokból való megítélésében megelőzték. Egy igen helyes gondolkozásu világtalan ezen tárgy felőli beszédében, nekem e' következendőkét mondá: „midőn valakit először hallok beszélni, annyira hat beszédje reám, hogy szinte akaratom ellen is alkotok magamban, róla egy hangjával megegyező ké-

pet. Ezen képet többször közlöttem barátimmal, kik tréfa gyanánt kérdezősködtek tőlem, ennek vagy amannak az embernek az ábrázatja felől; és ez a' mi több még egyes esetekben is gyakran helyesnek találtatott. Most készakarva tétettek számosabb próbák. A' legtöbb ítéletek bételyesedtek. Hozzá járultak theoreticusok is, ezek kértek, hogy ne tsak a' külső ábrázatot, hanem az embernek fen uralkodó character vonásit is határozzam meg, hangzatjából. Csüggedezve mertem ezt, és gyakran egyedül a' bennem hang okozta benyomásnak a' közlése által jól sült el. Közelebbi és régi esmerőseimnél nem igen voltam szerentsés; (hibázott az első benyomás) kiváltképpen a' külső leírásra nézve. Néha sétálók tolongási között különösen ragadtatom el egy hangzattól, és közelebbi vizsgálódás után, ez mindég a' legkedveltetőbb emberektől származott."

'Fehát tsupa érzékek munkálkodása, tsupán subjectiv, (?) és nehezen képes valami theóriára! Am de általjában még is lehet erről valamit mondani. A' dolog, talán ekkép magyarázható: a hangzat a' tüdőből a' hangrésen kiűzött levegő által történik. De közelebről határozza ezt meg a' melykas', nyak', tarkó, formája és nagysága az egész kiterjedésü száj üreg merőlagy részeinek a' formája, az orrüregnek a' formája és kiterjedése, az ajkak formája és nagysága. Mennél mértékesebb (nach Ebenmaß) lesz mind ezen részeknek az alkotása, annál vonzóbb lesz az általok formalódott hangzat is; valamint ellenben ezen részek' formatlansága, a' hangzattot is különbözőkép változtatja el. De mennyi befolyással legyen mind ezen említett részek' regulássága a' test' szépségére, szembetünő;

és igen könnyű ezen részek minémüségéről az egész test formájára hihetőleg következtetni. Továbbá az is bizonyos, hogy a' hangzat indulatok által igen elváltozik. A' harag, a' félelem rejthetlenül bélyegzik a' hangot. Mennél gyakrabban szokott valami indulat kiütődni, annál inkább nyomódik a' hangzatba az ő különös tulajdonsága úgy annyira, hogy utóljára ez mint fen uralkodó megmarad; 's így azután lehetséges lesz a' hangzatról az ember characterét megismérni. —

A' hangzatban megkülönböztetik a' mélység, a' fenség, a' tisztaság és az erő, sok változásival. Figyelmezzünk a' közönséges és kénszerítés nélkül folyó beszédre elfordított vagy bekötött szemekkel, vagy a' setétben, de nem a' mellék szobából, mert a' távolban a' hangzatnak finomabb tulajdonai elvesznek. Hozzunk mindjárt ítéletet az ember ábrázatja és characteré felől, hízlekedés és rejtezés nélkül. Tegyük ezt egyszersmind több emberekkel, és ismételve.

Következő esetek bizonyosodtak be leggyakrabban: Szőke emberek fentebb, kellemetesebb és gyengébb hangzattal bírnak. Characterök is lágyabb; szellemi tehetségeik inkább tetszők mintsem hathatóságok; közöttök sok szerelemköltők, tenoristák, tsinos uratsok 's a' t. találatnak.

Nagyon barna emberek mélyebb, nem olly kellemetes, erősebb, nem olly hajlékony hangzattal bírnak. Testalkotások tömöttebb, ábrázatjuk férfiasabb; szellemi tehetségekben az előbbieket feljül haladják, ugy szinte a' karakteri erőben is.

A' közép hangnak testi alkotásokra és szellemi tehetségükre nézve az előbbiek között állanak.

A' természettől kemény, ellenes, éles, száraz, és rekedt hangzatuak többnyire rut vonásuak, sárgás színűek, 's nem a' legjobb characterűek. Arra tzelez a' rómaiak mondása: a porco rauco tibi caveto.

Véletlen eltsufítások p. o. himlők, sebhelyek, betegségek által, a' kivételekhez tartoznak, vagy éppen nem ide. Kimivelt, tettett hangzatok neheztik az ítélest.

Az egészre nézve még nagy kimivelés szükséges, minthogy inkább függ a' természeti érzemenytől, mint theoretikai speculációktól.

A' hangzattal egyszersmind a' beszéd is érthető. Való ugyan hogy a' beszéd értelme az emberszellemét leginkább árúlja el, és valóban ennek semmi criterion kivévén a' tselekedetet elébe nem tétethetik: de én itt a' beszédnek egyéb, úgy szólván külső tulajdonit értem. Ezek kiváltképpen, a' kimondás sebessége, könnyüése, helyessége.

A' ki lassan beszél, az lassan gondolkodik, ámbár néha alaposabban. Az igen hirtelen beszéllő ritkán beszél tisztán. Észre vehető ugyan benne a' gondolatok egymásravaló gyors következése, de ideái nem igen tiszták, és hirtelenkedőnek találhatik.

A' ki nehezen beszél, és a' mellett ábrázatváltozásokkal (Mienen) és tagmozgásokkal (Geberden) akar magán segíteni, az valóban alig ha nagy ész.

Ki fogja az r-betűt kimondani nemtudót bátor vitéznek gondolni? ki fogja az akadozva beszélőt gyors elműnek, és váratlan esetekben magát hirtelen feltalálónak tartani? A' gyermekek hebegnek midőn hazudnak, félnek, vagy valamit bizonytalanul tudnak; ez gyakran vissza tér, szokássá válik, fenmarad. A' láng-

eszü (genie) beszédje könnyen folyó kényszerítés nélküli, nem keresgélt szavú; gyorsabb, lassuabb, erősebb vagy gyengébb hangzatu, mint azt előadásának foglalatja kívánja. Esmeretes eléggé a' phlegmatikus' lassu egyhangusága (monotonie).

Figyelmezzünk kirekire midőn anyanyelvén beszél; hagyjuk őt készületlenül ugyan, de előtte esmerős dolgokról soká beszélni. Ide tartozik külömben mind az a' mi a' hangzatról mondatott.

22. §. *Az irat, (die Schrift)* Valamint a' beszédben el vagyona' hang az értelemtől választva, szinteugy kell az írásban is a' betűjeleket (Zug) a' tartaléktól (Inhalt) vagyis az értelemtől megkülömböztetni. A' jelekből véleményem szerint hihetőleg semmi itéletet sem lehet hozni; mert láttam én már ostoba kalligraphusokat, valamint ellenben mázoló első rendbeli elméket is. Itt majd mind a' tanítástól, gyakorlástól, szorgalomtól függ. Azt az egyet hagyhatom helyben, hogy a' heves characteret az igen sietve írásból; a' lelki nyugalmat tiszta, olvasható, egyenlő nyílt vonásokból; a' lelki gyengeséget és lassuságot tanítóként öszverakott alkalmatlan betükből, a' fősvényt apró, papirostkiméllő, sűrű írásból lehet néha megessmerni. *)

Az írás foglalatja, a' szóbeli előadás foglalatjával egy jelentésü. Itt legtöbbet kell tartani a' levelekre, mert sehol sem vagyunk szabadabbak, eredetibbek mint azokban.

Rosz feltételek (Aufsätze) (kivált a' logika ellenvalók) tanúi mindenkor az elme szegénységének, de a'

*) Ezért szeretik sokan a' portraitek alatti faesimiléket.

helyesek, sőt a' jelesebbek sem mindég nagy elme bélyegei. Vannak lassu eszűek (az ugy nevezett penna-rágók) a' kik nehezen irnak ugyan, de jól. Ezek ugyan azok szoktak lenni, kik nehezen, nagyiparkodással, lassan, és tagmozgatással beszélnek; ők többnyire szorgalmatosak, középszerű eszűek, álhatatosak és erős testi alkotásúak.

23 §. *A' ruházat* (Kleidung) „A' ruha teszi az embert“ ezt mondja a' köz csoport; és valóban semmi féle emberítélés sem közönségesebb ennél. Azok kik szüntelen idegenek közt forgolódnak, p. o. a' kereskedők, vámtisztek, vendégfogadósok, ebben a' részben olly gyakoroltak, hogy az ember polgári characterét majd mindég és többnyire tsak a' ruházatjából bizonyosan eltalálják. Ez nem a' mi gondunk; hanem abból az ember belső characterét következtetni, szolgáljon tárgyul szemléltetésünknek. A' ruhának egyedül oltalmául kellene szolgálni testünknek, a' külső szigoru benyomások ellen; de már most nemtsak arra való, hanem fényűző belsőknek testünkre alkalmaztatott találmánya. A' ruhák belsőknek festik, tsak tudni szükség azokat az igaz nézés - pontból felvenni. Tagadhatlan az, hogy nemzeti characterek a' nemzeti öltözetben majd mindég bizonyosan nyilatkoztatják magokat ki; nemis emlitek többet, mint napkeleti szomszédjaink tunya kevély lelkökkel annyira megegyező alkalmatlan bő, de pompás ruházatjaikat; vagy a' spanyolok és carbonárik, titkon ártalmas characterökhez szabott széles köpönyegeiket; vagy a' fényűző frantziáktól talált hijába való módi mustrákat, mellyek a' testet tsak félig meddig takarják; végtére (tartózkodás nélkül legyen mondva) büszke, nem igen munkás magyarjaink tsinos, de

alkalmatlan ruházatjaikat. Mindeneknek előtte azt említem, hogy a' ruházatról csak az olyanoknál kell következtetni, kiknek a' választás szabad akaratjukban áll. Ezeknél vigyázzunk a' portéka finomságára, szépségére tartósságára és színére, nem különben a' szabásmódjára.

Komoly erős characterűek, tartós, külsőképpen nem igen gyönyörködtető, setétesb, illendőbb, és a' mennyire lehet egyszínű portékákat választanak magoknak. Ékeik (Schmuck) nem igen szemfényvesztők, de nagy betség p. o. egy igen drága egyes kövü gyűrű. Rajtok semmi felesleges nints; többnyire az utolsó előtt való módibeliek a' ruháik.

A' felületesek, (oberflächlich) könyelműek fényes és nem tartós portékát keresnek, és kedvelik a' sokszínű öltözetet.

A' durvák, zslugoriak, erős, goromba és külsőkép disztelen oltsó ruhákat hordanak, el vannak sokszor a' szükséges nélkül is, tisztátalanak, és a' legrégebb szokáshoz szabják magokat. Azoknál kiknek nem igen van abban módjuk, hogy ruhákat könnyen vehessenek, többet kell nézni a' tisztaságra, a' ruhakémélésre, és a' hozzájuk illő tsinosságra. Némelly oltsóbban és még is tetszőbben tud ruházkodni mint más. Ezt izlése teszi. A' jó izlés nintsen mindég összevegytetésben az újítgatással.

Vannak olly izetlen módik, hogy formátlanságokat az újság minden ketsei sem fedhetik el.

A' jó izlésű szépet az újításhoz kaptsolni azon szerentsés alkotásuaknak 's szépítő elméjüknek juta részül, kikről azt szokjuk mondani, hogy minden illik reájok. Az efféle emberek elméje ügyes, kellemes hajlékony és jó.

Már a' ruhát kiméllő, takarékos mindég tiszta fiúban, nem helytelenül látjuk az egykori szorgalmas, szerentsés házi atyát, és a' pontos hivatalviselőt.

A' lángezüek többnyire hányva és gondatlanul vannak ruházva.

Az alacsony lelküeknél, vagy pedig hirtelen urakká letteknel, a' pompásabb öltözet alól is kitünteti magát ama szokatlan, igabeli feszes erőltetés.

A' szelidebb (többnyire setétebb) színek komoly erős, nyugodt elmét jelentenek.

Az igen kiáltó világos színek az ellenkezőt. Tisztátalan ruhák megegyeznek az alacsony gondolkozás móddal 's szinte olly tehetségekkel.

A' Tudósok ezen egész tzikkely alól kivétetnek.

24. §. *A' Testtartás, (Haltung)* Az ember test-állásának a' szemléltetésénél nem tántzmesteri nézés pontból veszem a' dólgot; hanem annak az átnézését értem, mitsoda irányban vannak minden részek egymáshoz tsendes és munkás állapotban; van e' arányosság közöttök, vagy valami különösen kitünő? Az állásközben a' test' majd minden részei tsendesen vannak, azért legalkalmasabb is ezen helyheztetés a' tagok mechanikus iránya megítélésére. Illyenek a' nagyság, vastagság, forma.

A' menés közben már munkálkodnak némelly részek, azért is ennél már lehet különös észrevételeket tenni.

A' tántz egy mesterséghez szabott külömbféle járás és állás; de éppen mivel tanulás által lett tulajdona az embernek, ritkán lehet megkülömböztető bélyegnek veuni.

A' természetes mím, mint a' lélek' egész testre elterjedő viszhangzatja legtöbbet mutat, és az állásban 's járásban jelenti ki magát. A' mesterséges utánzás (pantomimica) a' vizsgalónak maga a' személy iránt semmi felvilágosítást nem ad, de más személyek' megítélésére igen sokat, midőn azt világosan és nagyobbitva terjeszti elő, a' mire a' valódi életben sokfélekép módosítva és változtatva akadunk.

Egy minden részeiben öszvehangzó, és hibátlan testalkat, azon véleményre hoz bennünket, hogy a' lélek is szinte olyan; 's a' mi több, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a' test a' lélek miatt olyan, „Tán biz“ így szól Leuchs: a' szemérmes és szerény Venus, a' méltóságos Júnó, a' hatalmas Minerva szépségeik tsupa testi okok' következései lennének? Lehetetlen; mert a' szellem hozza ezeket elő, ez adja a' formátlan testnek azon tekintetet, a' melly őt széppé vagy tsúffá teheti. Sokrates, ama jeles és mély embervizsgáló és esmérő, Alcibiadest tsak meglátta, beszédjének tsak hangját hallotta, 's azonnal megkedvelte őtet, kitanúlta természetét, 's mindenre alkalmasnak, de visszásan miveltnék találta; ő mivelé utóbb. — Midőn ugyan ezen böltsnek ezt veték vala szemeire, hogy saját elidegenítő külseje nints egy arányban jeles belsejével, azt mondá, hogy ő alkalmas sőt hajlandó vólt légyen a' roszra, de alap-tételei ereje által jutott a' rényhez.

A' nyomorékoknál, a' púposoknál 's e. f. szinte olly nehéz az eredeti természetet megkülömböztetni, az utóbbi benyomásoktól, valamint az eredeti artzvonásokat, a' himlők vagy sebhelyek által eltsufítottaknál. Midőn egy igen jeles külsőnek a' szellem meg nem felel, vagy éppen ellenkezik vele: vizsgáljuk meg pontosan, hogy valyon az elmulasztás vagy a' nyil-

vánságos elrontás, az eredeti jó hajlandóságokat és tehetségeket nem rosszul miveltek é ki, nem nyomták é el, vagy talán rosszakká nem változtatták é?

Egyes, igen kitünő részeknek, többnyire megfelelnek egyes a' többiek felett kifejlődött oldalai a' characternek. Általában ez mind inkább a' lélekre 's annak characterére, mintsem a' szellemre 's annak tehetségeire alkalmaztatható.

Az egyes részek helyes mivoltokat és jelentésüket alól fogom az artzjeltudománynál széttagolni. Csak még egy két szót az állásról 's a' járásról. Mind a' kettőben megkülönböztetjük: a' természetest, a' könnyüt, ellenökbe téven a' nem természetest, az erőltettet, a' feszest; továbbá a' bizonyost, rendületlent, a' bizonytalantól 's a' tántorgótól; a' méltóságost a' furtsától.

A' járásban azon kívül észrevesszük a' gyorsat, a' lassút, az egyszerűt, a' változót, a' nagy és kitsiny lépéseket.

Mind a' két tekintetben fontos a' nyak és a' fej tartása, a' tör'sökköz képest.

Minthogy a' nevezett megkülönböztető jelek, majd mind világosan jelentik ki a' nékik megfelelő charactereket; azért ment vagyok azoknak egyes jelenségeik előszámlálásától.

25. §. *Az artzjeltudomány, (physiognomica).* Artzjeltudomány alatt mi közönségesen azon észrevételeken épült tudományt értjük, melly minket az artzvonásokból az emberek' tehetségeire tanit hihetőleg következtetni. Némellyek ezen tudományt az ember' egész külsejére, a' mennyiben ez belseje felől valami

felvilágosítást adhat, terjesztik ki. Nekem az első igen korlátoltnak, az utóbbik pedig igen elterjedtnek látszik. Én itt a' középuton megyek, és pedig úgy, hogy a' test minden részeit egyenként említém, de a' koponyát, minthogy ennek a' vizsgálása magakülön tudományt teszen, tsak általános erányokban fogom említeni.

26. §. Igen sok mondatott már ezen tudomány' valósága ellen; de e' mind többnyire tsak theoretica speculatio, vagy nevetséges oskolai pedántság vólt; minthogy ezen látszós ellenek gyakran magok (ámbar nem önkényesen) vóltak gyakorlói azon tudománynak. Nehány gántsok nem magát a' dolgot, hanem tsak ennek egyes használásait érik; és miért nem engedtetnek ezen tudományban meg némelly kivételek? Miért kívántatnak attól tsalhatlan ítéletek? Orvosi tudományunk némelly fogyatkozásai mellett is nemde való még is, és isteni?

27. §. Milliók között kettő sints külsejében tökéletesen egyenlő; és szellemök szintolly különböző. Ezen testi és szellemi különbség egymással valyon öszvefüg é? Okbeli é ezen öszvefüggés? Lehet é az egyiket a' másiktól meghatározni?

Mi ezen kérdésekre az analogián és induction épült igennel felelünk.

A' gyermekek szüléiktől hasonló testel hasonló szellemi tehetségeket is nyernek. *Fortes creantur fortibus et bonis. Est in juvenis, est in equis patrum virtus, neque imbellem feroces progenerant aquilae columbam.* Hasonló formájú embereknél, hasonló caracterekre találunk.

A' haragos vagy irigyes állapotban lévőt, külsőjének bizonyos, és indulatja' felbuzdulásával mindenkor visszatérő változásaiból lehet megessmerni. Mennél többször jönnek ezen viharok vissza, annál tulajdonabbak és megszokottabbak lesznek a' szellemnek; valamint az ezekkel megegyező forma változások a' testnek. Végére bényomások megmarad, vagy legalább uralkodóvá leszzen.

Ez megfogható theória, és ezer meg ezer példák által bébizonyított. Mire való itt a' kételkedés? minek a' természet' írása elől elfordítani, vagy behúnni előtte a' szemeket, 's ezt mondani osztán: bizony nem látok! Vizsgálódjék kiki a' maga esmerősei körében; a' bébizonyítottat ne tagadja; de ne várjon apodictice bizonyost és tsalhatlan itéletet; nam approximando cognoscimus verum. — Vagy ki az a' halandó, a' ki azzal kérkedhetnék, hogy az igazat és valót mindég, tisztán, világosan találandja fel.

28. §. Külömbiségek tehát azok, mellyeket az az emberi testben észre veszünk! De mitől különböznek? Azon eredeti tökéletes lénytől, melly szinte úgy szolgál mustrául egy tökéletes egész gyanánt a' testi külömbiségeknek, (fogyatkozásoknak vagy hibáknak) valamint hogy hygieia vezérli az orvosokat mustraként, az egészségtől való eltévedések' vi'sgálásában. Ezen ideál szépségnek neveztetik, mellyet szükség szemlélgetnünk, minekelőtte a' tőle való eltévedésekhez és pedig a' test' egyes részeiben átmennénk.

29. §. Mi a' szép? ezen kérdés régóta tárgyul szolgált a' böltsek' elméllkedésének; de többnyire tsak azt bizonyíták, melly járatosak légyenek a' megha-

tározásban, (definiren) és melly gyengék magára a' dologra nézve. Des Cartes azt mondja: „szép, mi kellemetes; és kellemetes, mi könnyen érezhető.“ Hume szerint az a' szép, a' mi bennünket gyönyörködtet. Volf szerint: a' szembetűnő tökéletesség. Kant szerint: valamely tárgy tzeleányosságóak a' formája, (Form der Zweckmäßigkeit) Carton utánn az, mi az arányossághoz (Ebenmaß) van szabva.

Mi a' szépséget igen relativus értelműnek tartjuk, minthogy egyiknek az szép, mit más nem tart annak. Mi szépnek azt nevezük, mi nekünk tökéletesnek jelenik meg, és bennünk kellemes ézzeményeket ébreszt. Azért ha ezt az emberi testre akarjuk alkalmaztatni, szükség', hogy azon test, mellyet mi szépnek mondunk:

1. Minden részeiben illő aránnyal birjon, mint elrendeltetésök kívánja.

2. Hogy reánk olyan benyomást tegyen, a' milyent tökéletesebb lények tesznek.

Az első't testi vagy érzéki szépségnek nevezem; a' másikat (a' szellemi ember kifejzéseit) szellemi szépségnek.

Hogy valami testet szépnek nevezhessünk, mind a' kettőnek egyesülve kell lenni a' testben; mert az első esetben egyedül regulás, a' nélkül, hogy szép legyen; hogyha pedig egyedül a' második feltétel van jelen, akkor legfeljebb az lehet, a' mit kellemetesnek nevezünk.

Szükség tehát, hogy az emberitélő az embert mind a' két nézőspontból tekintse; úgy vegye őtet mint tsupán alagyost, vagy mint a' testnek mechanikus formáját; de aztán iparkodjék a' benne látható szellemet, vagy a' lélek' nyomait felérni, és a' lélek' okbeli

viszonyát a' test' következésképpen különösségeihez alkalmaztatni. Ez a' valódi artzjeltudomány.

30. §. Illó, hogy itt valamit az ideális szépről is szóljak. Némelyek azon testet nevezik ideális szépnak, mellynek egésze egy kiválasztott egyes részekből álló öszveszerkeztetés. Ez nagyon relative volna véve. Mi így gondoljuk a' dolgot: felvettük azt, hogy a' testi tökéletesség v. az érzéki szépség igen különböző a' szellemi szépségtől. A' hol tehát mindkettő jelen vagyon, de a' szellemi szépség uralkodó, 's a' másikat sokkal feljül haladja, azt ideális szépnak nevezzük. Ez mintegy nagyobb léptsője a' köz szellemi szépségnek, mellyben az érzéki rész inkább elenyészik. — Észrevétetett az, hogy némely vonások (Linien) nagyobb, mások tsekélyebb mértékben képesek ezen szépséget okozni. Ezek a' habvonások (Wellenlinien) mellyeknek gyenge görbülései a' közeget formálják az egyenes, és ív (Bogen) vonás között. Ennek az oka az érzékben (Gefühl) lehet, melly a' szegletes formák által feltartóztatik, kietlenül illetetik, és megsértetik, de mellynek a' habforma területek tetszenek. *)

31. §. A' testi szépség az éghajlat' befolyása által igen szenved, mint ott már említém, hol az emberfajtákról értekeztem. De az ember foglalatosságai is tehetik ezt; némelyek egyes tagjaikat szer-

*) Darwyn Zoonomiájában ennek az okát abban találja fel, hogy a' gyermek ezen vonást a' domborn emlékekben (mellyek reája nézve omnium bonorum fons,) kedvelte légyen meg.

elett gyakorolják, p. o. a' kardvivók, a' teherhordozók, 's száz meg száz mesteremberek karjaikat; a' futók 's mások labáikat; mások szemeiket; mások minden mozgás és foglalatosság, hiányossága által elmulasztják tagjaik' ki mivelését.

A' szellemi szépséget eltsufítják és korlátolják az indulatok.

Most átmegyek az egyes részek' szemléltetéséhez.

32. §. Az emberi testben három, egymástól kitünőleg és létalaposan (essentialiter) különböző rész vagyón. A' felső (fej és nyak) mint fő lakhelye a' szellemi tehetségeknek; a' középső (mely és has.) mint az életnek nemzője és tartója, és a' tagok, mint mozgásra szolgáló részek. Ebből a' következő regulákat lehet kivonni: a' felső rész' fenuralkodó kimivelt-sége a' szellem' elsőségét mutatja; a' középrész' tökéletesebb kifejlése nagyobb élet erőt jelent; és a' legjobban kimivelt tagok, gyorsaságot és serénységet jelelnek.

Egy tökéletes testü embernél egy résznek az első-sége se legyen igen szembetűnő. De a' szép embernél ezen részekben a' legnagyobb erány uralkodjék. Mivelhogy Lavatert (ezen tanitmány alapítóját) ebben még semmi vizsgáló sem érte el, azért leginkább őt fogom követni.

33. §. *A' Fej.* Először is azt említem, hogy minden fejet előlről (en face) és oldalról (profil) kell tekinteni. Így kellene minden portraitek készítve lenni. —

A' fej két részből áll, a' felsőből, (koponya, homlok a' gondolkozás mérései) és az alsóból (ábrá-

zat, és az érzékek' műszerei). Benne vagyon tehát az emberi természet' legalatsnyabb és legmagasabb tulajdonsága egyesülve. Mennél kitünőbb a' felső rész, annál jelesebb az emberben a' szellem; mennél uralkodóbb az alsó rész, annál állatibb az ember. Megjegyezzük azt, hogy ezen arány az ember - koponya alább megjegyzett ábrázat' szegleténél pontosan megtartatott.

34. §. *A' Koponya.* Egy igen nagy, vagy igen kicsiny koponya majd mindég szellemi gyengeséget jelent. Ezt minden tébolyodottaknál bebizonyítva találjuk, mindazáltal ezen nagyságot relative kell az ábrázathoz és az egész testhez venni.

Kövér, izmos koponya mindég korlátolt elmét jelent, annyival inkább, midőn egyszersmind kicsiny és gömbölyű.

Lapos nyakszirt, gyenge észt mutat; de ha ez egyedül az igen erős tarkó miatt látszik olyyanak, ekkor makatsságot jelent.

(Ezzel különösen a' koponyatudomány foglalatoskodik.)

35. §. *A' Homlok.* Ez különböző a' rövidsége, hosszúságra, domboruságra, laposságra, simaságra, és egyenetlenségre nézve. A' tsonktól származó formatlanságok általjában a' szellem tehetségeit jelentik inkább; a' lágy részekből származottak, inkább a' lélek' erköltsbeli karakterét.

Nagy, nyílt homlok általjában szép szellemi tehetséget mutat.

Közepén szelid domborodásu és minden szegletek nélkül való homlok, szelidséget jelent; de gyakran erőbeli hiánnyal van öszve kötve.

Sima nyilt homlok, lelki nyugalmat bizonyit. Borázdás, rántzos homlok indulatbeli viharok, nyugtalan elme vagy vénség (Utolsó esetben a' rántzok regulásabbak, nem olly szakadozottak, és távolabbak a' szemtől.)

A' homlok' felső részén lévő rántzokbutaság (a' meredt tekintet miatt.)

Függőleges rántzok erő, szorgalom.

Csomók és regulátlan felemelkedései a' homlok-nak gyakran tulajdonai az epés véralkatnak.

Vizerányos rántzok az orrnak a' homlokkal való öszveköttesésénél kemény, érzéketlen character.]

A' szemöldökök között lévő függőleges bevágások, gyakran találatnak eszes embereknél.

A' nyilt, domború sima homlokon futó nagy homlokéi rendkívüli tehetségek.

Egy egészen függőleges homlok a' hajaktól egész az orrtörzsökig az észnek tökéletes hiányja.

Az előbbivel egyenlő magas, feljül domboru homlok mély gondolkozásu, tsendes szellem.

Gömbölyü és kiálló homlok (mint a' gyermekek) gyenge ész; hogy ha éppen függő lenne, butaság.

Felyül gömbölyü és egy kevésbé kiálló, aztán függőleges homlok nagy ítélő tehetség, könnyen mozgó ész, hideg szív, néha melancholia.

Keskeny homlok nehezen fogó ész.

Felfelé és hátra hajló homlok heves, meg nem fontoló, kegyetlen character. Illyen homloka vólt Robespierrenek. A' matskák, hyénak, crocodilusok illyennel birnak.

Magas homlok akaratosság, gyakran önkénység.

Előre kinyomult szemtsontok szellemi munkákra való ember.

Itt emlitenem kell, hogy mivészek az ábrázatot három egyformán hosszú részre osztják fel.

1. Homlokra 2. Orra 3. Száj és állra. Ha ezen részek' valamelyike a' két másikkal egyhosszaságú, az ábrázatnak igen ostoba tekintetet ad.

36. §. *A' szemöldökök.* Legszebbek a' gyenge, keskeny, szakadatlan ivvonásuak, (Bogenlinie) a' fejjel egyszínűek, szépen oda lapulók, simák sűrűek, fényesek.

Viz erányosak férjfiás, erős, hideg elme.

Vékony keskeny kellemetesség de gyengesség.

Igen fent helyezett gyenge ész.

Egymástoli távolság könnyen megfogó tehetség, tsendes, nyugalmas ész.

Mennél közelebbek a' szemekhez, annál alaposabb az elme.

Szakadott, szegletes találós ész.

Durva és rendetlen eleven, kötözködő, vissza felelő character.

Vastag, erős, mintegy sinórmérték után huzott szemöldökök, alapos ítélet, komoly elme, testi erő.

37. §. *A' Szem.* A' szem a' lélek' tükre; ebben mutatják magokat a' legnemesebb tulajdonságok, és az alávaló megvetőség. Szükség a' mechanicus szemeket, az ő magasabb életétől és kifejezésétől, (tekintet der Blick) a' mellyet igen tökéletlenül lehet leírni, megkülönböztetnünk. Hogy a' szemek szépek legyenek, szükség, hogy mélyen ne feküdjenek,

nagyon ki ne aljanak, nagyok, nyíltak, világosak, tiszták, tüzesek (az az: szárazok és ragyogók) legyenek. A' szivárvány (iris) telt színű legyen, és éles, nem pedig elmasolt szélű (nicht schattirt) a' szemek egymástól egy szemhosszára legyenek távolak, és vizerányosan feküdjenek.

Világoskék szemek-gyengeség, néha taknyos véralkat.

Setét, fekete, tüzes szem-erő.

Zöldes szemek - epés véralkat.

Ha az orr felül élesen futnak ki- és z, finomság.

Ha a' felső szempilla a' szemfényt (pupilla) ferdén átvágja-ravaszság, tsalfaság.

Ferdén fekvő szemek-álnokság, p. o. a' matskánál, rókánál, Crocodilnál, 's még inkább hogy ha szürkék, zöldesek és ragyogók.

Nyílt szemek-nyílt szivűség, kevélység.

Egy kevéssé bezártak-alázatosság

Pislogó igen bezárt szemek-tsúzás, hamisság

A' hajakkal és a' bőrrel meg nem egyező színűek, bizodalmatlanságot gerjesztenek bennünk.

Ha távolabb vannak egy szem hosszaságnál-érzékletlenség, hosszú élet.

Mit jelentsen a' bágyadt, lassu, félénk, átható, tüzes, lágy, nyájas tekintet, az nyilvánosságos.

38. §. Az orr. Mennél rövidebb és laposabb az orr, annál inkább közelít az állatokéhoz. Egy illő hosszaságu és nagyságu nem nagyon (római orr) görbült, vagy éppen nem görbült, (görög orr) de a' homlokkal még sem egyenes vonalban futó orr, a' leg-tökélletes'b.

Hegyes orr - haragra és veszekedésre való hajlandóság.

Hosszú vékony orr - hajlékonyság, könnyelműség.

Kitsiny orr - gyávaság, változtatást keresés.

Ráhajtott orr - testi kívánságok.

Hosszú meggömbült (sas v. ölyv) orr - bátorság.

Ha az orr töve meggömbült - uralkodásra való, vagy alól vastag orr - tunyaság, restség

Igen nagy és vastag orr - nyeresség,

Kis orrlyukak - félénkség

Erős nagy orrsövény - otrombaság

A' régiek Venusnak egyenes, a' közepén egy keveset meggömbült, elől egy keveset kerekecske orrot adtak; Apollónak egyenesebbet; Jupiternek nagyobb, szegletesebbet; nagyon benyomult orrokat adtak az alacsonyabb istenségeknek (Centauri Sileni, Fanni) Satyrusnak pedig függő hegyűt.

39. §. *Az orcák.* A' szépség azt kívánja, hogy ezek habvonalakba fussanak, hogy az izmos részek' nagy előre állása, vagy szélessége jelen ne legyen; minthogy ezen formátlanságok azt mutatják, hogy a' szellem uralkodása megszűnt, 's azon részek tsak a' testnek hódolnak. Nevezetesen, ha azon vonás, melly az orrszárnytól az ortzán a' szájszegletnek fut, igen ki van nyomva, az azt jelenti, hogy nyers az ábrázat. A' pofáknak ezen vonás felett nem szabad igen kiallani, melly vonás ha egészen elvész, vagy pedig szeliden meggömbölyödik, az ábrázatot igen szelidé és kellemetessé teszi.

Tehát vastag izmos artzok - testi kívánságok.

Bennök lévő háromszegletü bényomások - irigység, bírvágy, szerelemfáltás.

Barázdák az arcokon és körültek - otrombaság, nyeresség, vagy hosszas bánat.

Függőpofák - lágy butaság

Gödötskék - Furtsa, akaratlan elmésség, és kelem, szeretetre méltó tulajdonságok.

40. §. *A' fülek.* Elálló fülek mély tekenyővel - jó hallás.

Ha igen lent vannak - (egy erányban kellene azoknak lenni az órral) testi kívánság.

Hegyes középszerű nagyságnak - jó erkölcs, férjfiás gondolkodásmód.

Kitsinyek, laposak - csalfaság, alacsonyság.

Nagy, elálló lágy fülek - butaság, félékenység.
(*A' lesekedők, fülelők*)

41. §. *A' száj és az ajkak.* Mennél tökéletesebbek az állatok, annál visszahuzottabb és kisebb szájok. Az embernél kitsinynek, vizerányosnak, és nem igen szélesebbnek kellének lennie, mint a' két orrszárnyi távolsága. Az ajkak keskenyek, párhuzamosok, hegyes szegletük, simák, rózsaszínűk, kemények, és meleg legyenek.

Előre nyúlt széles száj, nyers indulatosság, kitsiny száj-halgatóság, 's keves eledelt kívánás.

A' kinek ajkain megvetés látszik, annak szívében nem lakik szeretet.

Egyenetlen ajkak gyanus character.

Összeszorítatott, bényomolt ajkak, zárt szájfősvény.

Az alsó ajakra előre nyuló-gúny, tsúfólodás (Voltaire).

A' szájszegletek felemelve-tettetés, öntetszés, mérges gonoszság.

Távol az orrtól-okosságának hijánja.

Dagadt kinyomúlt ajkak - bujaság

Valamivel kiálló felső ajak - finom érzék.

42. §. *Az áll.* Ne legyen kitsiny, se szegletes, se lapos.

Kiálló széles áll nagy erő (Napoleon).

Hegyes ravaszág.

Hátranyomult kitsiny characteri és észbeli hijány-szegletes áll, eszes fej. Lapos áll hidegség.

Lágy, vastag izmu, két részre oszló (tokás) áll testi kivánságok.

Kerekded áll gödrötskével, ártatlan jószivűség.

43. §. *A' nyak.* Legszebb, ha nem cylinder de conus forma, és ha a' fej a' keskenyebb végen áll. Mert így hosszú lehet, a' nélkül, hogy vékonynak látszassék, erős lehet a' nélkül hogy vastagnak tetszék.

Vastag rövid nyak-testi erő. Illyent találunk az ökörnél, bivalynál, disznónál 's a' t. Nevezetes az, hogy az utóbbiknak a' nyaka, mi olta házi állat, jóval meghosszabbodott, annak a' békizonyítására t. i. hogy az élet mód és az éghejlat a' forma' változtatását igen előmozdítják.

Erős tarkó-nagy nemző erő.

Hosszu vékony nyak-gyáva character, és tsekély testi erő.

44. §. *A' hajak.* Ezen testi plántákat az éghajlat igen megváltoztatja, annyira, hogy az éjszakai vidékekben vastagabbak, hosszabbak, egyenesebbek; melegebb tartományokban pedig finomabbak, kurtábbak, és fürtösebbek; forró tartományokban egészen göndörök és feketék.

Szőke lágy hajak-szelidség, gyakorta gyengeség. Éles vastag hajak-erő.

Kurta, fekete, vastag, göndürhajak-fellobbanó heves character.

Veres kemény hajak-kegyetlenség, csalárdság. Fénytelen és mintegy elvágott hajak-testi és szellemi gyengeség.

A' kinél a' haj, szakáll, szemöldök külömb-szinű, gyanut ébreszt bennünk.

45. §. *A' mely.* A' mely az élet erejét zárja magába. Itt készül a' vér, itt van az érzemény lakja. Azért: széles domboru erős mely: testi és szellemi erő.

Keskeny, benyomult, szárnyakként kiálló vált-sontokkal való mely-gyengeség, bizatlanság. Igen domboru, husos mely-nyereség.

46. §. *A' vállak.* A' férjfiaknál ezek szélesebbek, és ne olly ferdék legyenek, mint az asszonyokéi, mellyek keskenyebbek. Jelentésök könnyen megfogható, a' melynél mondottakból.

47. §. *A' has.* A' has, mint a' megemésztés lakja, annál tágasabb lesz, mennél inkább állat az em-

ber. Azért is az igen kiálló has nagy erőket, 's többnyire gyengébb elmüket jelent, az öszve sugorodott pedig, kedvetlenséget és szellemi gyengeséget.

48. §. *A' karok.* Ezeknek megkívántató hosszúságok az, melly a' kezek nélkül egész a' szemérem részekig nyulnak, a' kezekkel pedig a' tzomb' középig. A' hosszabak majom karok.

Rövid kurta karok-félelmes bosszuság.

Hosszú erős karok-bátorság.

49. §. *A' kezek.* Ezek már azért is igen ritkán szépek, mivel vagy nagyon megeröltetnek, vagy egészen megkiméltetnek. A' kezek keskenyek, az ujak középszerű hosszúságuak, és lassanként vékonyodjanak. Az ujtágokon götsök vagy mélyebb rántzok ne legyenek. A' körmök vereses fejérek, tiszták, simák, kerekdedek legyenek.

Rövid ujak-elmebeli gyengeség.

Igen hosszúak-életerőbeli hijány.

Lerágott körmök-belső nyugtalanság.

50. §. *Az alsó tagok.* Erősek legyenek minden vastagság nélkül; ne legyenek rövidebbek mint a' test' felső részé, inkább mivel hosszabbak.

Hosszasan eloszlott lábak-testi és szellemi könnyüséget jelent.

Rövid, vastag lábak-élhetetlenség.

Felfelé húzott lábikrák-félékenység.

Lefelé húzották-bátorság.

A' lábakról (szorosabb értelemben, der Fuß) ugyan azt lehet mondani, a' mit a' kezekről mond-

tunk; csak hogy a' lábakat még gyakrabban találjuk eldisztelenítve mint amazokat.

A' sok balitéletektől ment Lord Byron azt hitte hogy néki igazán tiszta Aristokratiai keze lába volt légyen.

§. 51. Kérem - jól fontolóra vevődjék, hogy e' szakaszban csak az mondatott, mi bényomást tégyen ez vagy amaz, illy' vagy olyan formájú rész; nem pedig az hogy mit jelentsen apodictice, dat enim physiognomica (qualis nunc est) veritatem soltummmodo proverbialem.*)

A' koponyatudomány. (Craniologia.)

§. 52. Gall F. J. **) az emberi hajlandóságok' és tehetségek' megbírálásában, egy általa megnyitott és készített ösvényre lépett; midőn az agy nagyságá-

*) Lásd bővebben: Lavaters physiognomik, Zur Beförderung der Menschenkenntniß und Menschenliebe. 4 B. gr. 8. mit Kupfern. Wien 1829 bey J. P. Sollinger.

Ide tartozik orvosi tekintetben:

Thomae Fieni phylosophi ac medici praestantissimi Semiotice, sive de signis medicis. Lugduni 1664.

Sam. Quelmalz de prosoposcopia medica, Lips. 1748.

E. Stáhl, de facie morborum indice, seu de morborum aestimatione ex facie. Halae 1700.

**) Doctor Gall Fridr. Jós., született Tiefenbrun Badeni helységben 1758 Mart. 9-kén. meghalt Montrougebau (Paris mellett) 1828 Aug. 23-kén.

Legjobb könyve. F. J. Gall, sur les fonctions du cerveau et sur celes de chacune de ses parties, avec des observations surla possibilité de reconáitre les instincts, les penchans, les talent, ou les dispositions morales et intellectuelles des hommes et des animaux, par la configuration de leur cerveau es leur tête, Paris 1822 — 25 in 8. 6 Kötet.

ról és formájáról, a' fen nevezett hajlandóságok és tehetségek jelenlétere, jelességére, csekélységére, vagy hiányára hozott ítéletet. Az éles elmű férjfi abban hibázott, hogy magát egészen az agy' korláti közzé zárta, az ábrázattal 's az egyéb testel nem gondolván; hogy igen specialis és apodicticus volt.

Még is őt követem ezen szakaszban egészen, mivelhogy Spuszheim (tanítványa) 's más utánozói őt még elnem érhatték.

Gall az egyes állatok' kitűnő tulajdonságait szokta volt szemlélgetni, azoknak agyformájokat megjegyzette, azután azon emberek' koponyáikat vizsgálta, kik ugyan azon tulajdonságokkal birtak nagyobb mértékben. Ha mind kettőnek a' formája várákozásának megfelelt, próbált idegeneknél olyan kiállításokból ugyan azon tulajdonságokat keresni; 's ha ez gyakrabban vagy mindég jól sültel, a' resultatumot vigyázva vettesfel állításai közzé. Néki ember koponyákból nagy gyűjteménye volt, mellyek' tulajdonosit életben esmérte, és kiknek karakteróket tanulgatta volt. Hol ilyen gyűjtemények nem lehetnek, ott gyps lenyomatokkal (Abdrücke) segíthetni, mellyek óltsók és könnyen készíthetők.

53. §. Az ő alaptételei (Grundsätze) mellyek által állításait systemára emelte, röviden e' következők:

1. Emberekben és állatokban vannak bizonyos velők született hajlandóságok és tehetségek; és

Gh. H. E. Bischoff, 'Darstellung der Gall'schen Gehirn und Schädellehre,' nebst Bemerkungen über diese Lehre, v. C. W. Hufeland. Berlin 1805. 8. 1806, mit 1 Kupf. (K. A. Blöde) Gall, Lehre über die Verriichtungen des Gehirns nach dessen zu Dresden gehaltenen Vortlesungen. Dresden 1805. 8. 1 Kupf.]

2. Ezeknek munkálkodásokra bizonyos műszerek vannak adva mint velökszületett eszközök, mellyek által a' külvilággal öszveköttetésbe léphetnek.

3. Ezeknek lakhelyök az agyban van, mellyet mindazonáltal nem mint magát az erőt, hanem mint ezeknek alagyas feltételét (materiellés Bedüingniß) kell tekinteni.

4. Az agy nem-is közönséges műszere minden lelki erőnek, hanem csak a' gyűlöhelye minden egyes műszereknek, a' mellyben minden született tehetségnek van egy saját műszere, melly annál nagyobb, mennél inkább külöli magát a' tehetségben levő erő.

5. A' velünk született tehetségeknak ezen műszerei az agy külsején ütök ki magokat, és

6. Bizonyos felemelkedéseket formálnak, e' koponya' külső tábláján; a' honnan

7. A' műszerek' jelenlétét lehet bizonyos határok és feltételek alatt megismérni; és ezen észrevételekből származik:

8. A' műszerek' és a' koponya' specialis tudománya, mintegy egészen új tudomány.

Én mindjárt az agy' egyes műszereinek előszámlálásához lépek, értekezésem' végén Hufelandnak ezen tanulmány ellen lett ellenvetéseit hozván elő.

44. §. 1. *A' nemzés ösztöne.* (Fortpflanzungstrieb.) Lakhelye a' kisagyban, (alól, hátul, a' tarkó felett.) Azért birnak vastagnyakú emberek több nemző tehetséggel. Észre vehető ez a' bikáknál, tsödüreknél, koroknál, mellyek a' tenyésztetésre alkalmasabbak. Vedlés idejében (Mausezeit) ezen műszere' madarásznál öszve zsgorodott. A' korts fajtáknál ez igen

miveletlennek találtatik, azért nálok ezen része a' koponyának igen kitsiny, és a' fülek igen közel vannak egymáshoz.

55. §. 2., *Magzat szeretet.* Találtatik az előbbi felett, gyakrabban az asszonyoknál. A' gyermeknél ezen emelkedések, szülői eránt való szeretetet jelentenek. — Észre vehető, hogy az érzékeny anya gyermekét úgy tsókolja, hogy ezen műszert a' tarkóra úgy szólván rányomja, 's az állat előre nyújtja.

56. §. 3 *A' Nevelődhetőség.* (Erziehbarkeit) Mindjárt, az orr-törzsök felett. Ezt az állatoknál lépcső-kint találjuk jobban jobban kifejlődve, mennél alkalmasabbak a' megszelidülésre 's az oktatásra. A' tatkó kutyában (Dachshund) egészen hibázik; a' vidrának kitsiny, valamivel nagyobb a' rókánál, nagyobb az agárnál, pudlinál, jókora az elefántnál, legnagyobb az orangutánagnál. Szembetűnőleg különbözik ebben a' vad disznó a' szelidtől.

57. §. 4 *Helyérzék* (Ortsinn.) a' homlok üregekben helyheztetik. Külkép az orrtörzsök felett, a' szemöldök' belső végén, találtatik kiváltképpen nevezetesebb utazóknál, csillagvizsgálóknál, tájfestőknél, hadivezéreknél; a' bujdosó állatoknál, kivált a' levélhordó galamboknál. Ha valamelly helyre vissza nem emlékozünk, ezen helyre szoktunk kopogtatni ujunkkal.

58. §. *Szemelő érzék* (Personen Sinn) Maga a' műszer nem látható, mert bent fekszik a' szemüregben, a' felső szempilla felett és után. Ezen műszert

azon lehet megismerni, hogy a' szemeket lefelé's kifelé nyomja. Sokan ha valamely személyről nem emlékeznek, szemeket fel 's befelé szokják fordítani. Illy szemeket találhatni azon tanítóknal 's hadivezéreknél, kik minden tanítványaikat 's katonáikat személyesen neveztek.

58. §. 6. *Szín érzék.* (Farben Sinn.) A' szemöldök közepén fekszik, 's ezt nagyon meggörbülté teszi. Innen következtetjük a' genial festők' jovial kinézesüket. Található leginkább a' virág szereplőknél.

60. §. 7. *A' hang érzék* (Ton Sinn.) A' szemöldök külső széle felett, majd a' halanték, majd inkább a' homlok felé. Ez a' musikára, (Takt) és költésre (rythmus,) könnyü verskészítésre, tántzra 's a' t. alkalmazható. Hegedűjökre hajolnak ezen érzék' műszerével, azt nagy kedvel játszóik.

61. §. 8. *Szám érzék.* (Zahlen Sinn) A' szem üreg felett, szín érzék mellett, inkább a' halanték felé. Nem látható, de szemeket ferdén befelé nyomja. Matematikusoknál, tsillagvizsgálóknál. Majmoknál pedig hibázik.

62. §. 9. *Szó érzék,* (Wort Sinn) A' szorosabb értelemben vett emlékező tehetség, szinte a' szemüregben fekszik, ennek felső és hátó része felett, a' szemeket le, és előre nyomja, és az úgy nevezett dagadt, kidült szemeket okozza. Jó színjátzóknál, gyűjtőknél, könyvtárnokoknál, és a' szó 's nyelvtudósoknál.

63. §. 10. *A' beszéd érzék.* (Sprach Sinn.) Egy keveset az előbbi előtt. Szemöldökök alá nyomja a' szemeket, 's az ugy nevezett pettyedt szemeket okozza. Philologusoknál; patsirtáknál, tsókáknál sőt a' barázdabillegetőnél is.

54. §. 11. *Miv érzék.* (Kunst Sinn.) A' homlok' tsont oldalán egy kerekded boltozatot képez, 's a' koponyának (ha ezt előről tekintjük) párhuzamos kinézést ad. Mechanicusoknál; hódnál, hörtsögnél. Azért történik, hogy midőn szép miveket nézünk, a' fejt lassudan fordítjuk, és majd az egyik, majd másik szemünkkel tekintjük azt.

65. §. 12. *Barátság' és hűség' érzéke.* A' magzat eránt való szeretetnek két oldalainál. Pudlinál, vislánál. A' matskák midőn hizelkednek ezen részt dörgölik hozzánk.

66. §. 13. *A' veszekedés' érzéke.* Valamivel a' fül felett, 's hátrább tőle. Észre vette ezt Gall a' Bétsi kóborló és kéményseprő fiuknál, kik mindég veszekedést kerestek. Azért áll a' bátor ugy, hogy egy lábra helyezteti magát, a' fejét vállalai közzé nyomja, mintha ezen műszert akarná szoritani, az állát előre nyomván. Félénk állatoknál ezen műszernek hiánya miatt a' fülek igen közel esnek egymáshoz. Bátor azon ló, mellynek fülei távol vannak egymástól.

67. §. 14. *Ölő érzék.* A' veszekedés érzéke és ravaszság között. Ki van leginkább fejlődve a' tigrisnél, rókánál, matskánál.

68. §. 15. *Ravaszság érzéke.* A' külfül felett és előtt. Nagy hadi vezéreknél, ministereknél, ügyvédeknel. Az állatok között a' rókánál, görénynél, nyestnél, matskánál, agaraknál. Azért hajol a' ravasz, mintha vállalai közzé akarná ezen műszert nyomni. A' ravasz olasz ezen helyet vakarja, midőn esze fortélyon jár.

69. §. 16. *Tolvajság érzéke.* Az előbbi előtt. Nevezetes] *passionatus* tolvajoknál, Kalmukkoknál, szarkáknál.

70. §. 17. *Magasság érzéke.* (Höhe Sinn) Hátul középen, felül. Azért hordja a' felfuvalkodott mint mondják az orrát fent. Meg van ez a' kőszáli őznél, sasnál; a' kerti őznél, bagolynál fürjnél hibázik.

71. §. 18. *Ditsővággy és hiúság.* A' magasság érzék' mind a' két oldaláról. Gyakran találhatik tsudás kóborloknál (*avanturier*) Charlatanoknál, és igen gyakran fejérszemélyeknél. Az uralkodásra vágyó fejét inkább egyenesen tartja mintsem hátra.

72. §. 19. *Megfontolás' és vigyázás érzéke.* Mind a' két faltsont oldalán; azért látszik a' nyakszirt szegletesnek. Hogyha hibázik, könnyelműséget jelent. Ha valamit meg akarunk fontolni fejünket kevésbé hátra hajtjuk, és felnézünk, mintha ezen műszert akarnók segítségül hívni. Látható az őznél, vidránál, bagolynál.

73. §. 20. *Öszve hasonlító éles elme.* Egy hosszú domborodás a' homlok tsont függőleges közepén. Jó néptanítóknál és meseköltőknél.

74. §. 21. *Mélyelmesség.* Együtt az előbbennivel két oldalról. Nagy bölcseknél.

75. §. 22. *Elmesség (Witz)* Az ugynevezett homlok halmotskák, vagy szarvak.

76. §. 23. *Képzelő tehetség.* 20. 21. 22. Mintegy öszve forva. Észrevehető kivált a' gyermekeknél. Ha mélyen gondolkozunk, akkor homlokunkat lefüggesztjük, és kezünket reá tesszük. Esztelen tetteknél ide ütünk a' kezünkel,

77. §. 24. *Jószivűség,* Hosszas felemelkedés felül a' homlokon, hol ez hátra felé kezd domborodni. (Bonhommie) a' Juhoknál, kutyáknál, őzöknél, galamboknál, szelid jó indulatu tehénnél, (a' vadnál hibázik.)

78. §. 25. *Vallásbeli buzgóság.* Felül a' tető közepén. Ha nagy, elosztja a' haját kétfelé. Ægyptusbeliek, Jesus fejek (Christus Köpfe) Az imádkozó fejét, egész testét ezen műszer után emeli.

79. §. 26. *Alhatatosság és makatsság.* Az előbbeni után. Az olyan ember egyenesen, meredten áll lábain.

80. §. 27. *Előadás' tehetsége.* A' homlok' egész felső részén egy kerekséget okoz; megvan jeles színjátzóknál.

81. §. Itt helyén van, ha valamit ezen tudomány' hiányosságairól szóllok. Minthogy pedig ezen pörbe senki sem szólhat nagyobb béléátással, és olly részrehajlatlanúl mint Hufeland, a' bölts és szinte olly nagy orvos, azért az ő ezen tudomány ellen tett kifogásait fogom előhozni, ki ezt mondja:

1., Ha a' kinyomulások azt bizonyítják, mit Gall állít, akkor semmi kivételnek nintsen helye. De Hufeland sok ollyat ösmér, p. o. nagy dagadt szemű embereket igen gyenge emlékező tehetségök mellett.*

2., Operációknál már gyakran elvevődtek agydarabok, (tehát műszerek) a' tehetség hiánya nélkül.**)

3. Nem tsak a' mennyiségét de minéműségét is fontolóra kell venni az agynak; mert p. o. kis emberek általjában lelkesebbek mint a' nagyok.***)

4. Történhetnek az agyban beteges nagyobbodások valamint a' májban vagy a' lépben 's. a' t. ezek akkor tsalhatnak ****)

*) 1) Nem minden tudomány Mathesis, és az egyes kivételek, kivált az empirikus és természetbeli tudományokban, a' tételek valóságát semmivé nem tehetik.

2) Gall tsak azt mondja a' tehetség jelen volt, de hát ha nem mivelődött ki? hát ha elmulasztatott?

***) Sok műszer kétszer van meg, sok atyafiságos egymás között, úgy hogy az egyik veszte után, a' másik veszi által annak működését (functiones vicariae physiologicae et pathologicae.)

****) Hiszen Gall nem az absolutus hanem tsak a' relativus mennyiséget veszi, egybe hasonlítva a' test' nagyságával, az idegek' vastagságával; és így a' kitsinynek több agya lehet mint a' agynak.

*****) Az életnek tetemes háborgása nélkül tsakugyan nehezen És mért nem számoltatnak ezek az esetek az a) 1. 2. alatt említett kivételekhez?

5) Az agy betegségek által kissebbedhet, és a kinyomás még is megmarad. *)

6. Nem minden kinyomások az agytól jönnek mert :

a. Gypslenyomatok azt bizonyítják hogy a' tsont lemezek (Kno henplatten) nem párhuzamosak.

b. A' gyurma (dyploë) is meggyülhet,

c. Az izmok' nagyobb hathatósága is okozhat többféle kinyomásokat, p. o. a' rágó izom.

d. A' homlok üregek tsalnak kiállások által.

e. Ütések, esések, vénus nyavalya 's a' f. okozhatnak kiállásokat. **)

7. Az agynak minden tekervénye (gyri) egy műszer de ilyen mind a' két oldalon mintegy harmintz vagy on; tehát a' műszerek olly közel fognak egymáshoz járúlni, hogy igen könnyen össze is vegyülhetnek. ***)

Végtére Hufelánd ezen tudomány felől való véleményének következő resultátumát adja. „Ezen tanítvány való a' theoriában, de nem a' megjelenésben; vagy pedig: a' műszertudomány (organologia) való de a' műszer elesmerés (organoscopia) még tsak hihető.

Ha az orvosi tudományban a' diagnostica' tsalásait nézzük: akkor ezen itéletet még némünémükép kedvezőnek tarthatjuk. Apodicticus valóságot kívánni az illy új tudománytól szinte olly igazságtalanság lenne,

*) Itt tsak az mondatik, hogy a' tehetség megvölt.

**) Erre egészen meg lehet felelni az a) 1. alatt valóval!

***) Igenis való! hanem, ez egyedül a' tudomány gyakorlását nehezíti, de azt semmivé nem teszi. Azután vagnak sok egymáshoz közellévő műszerek, mellyeknek működései olly atyafiságosak lehetnek, hogy egy nagyobb kiállás alatt a' léleknek egy fő tehetségét jelentik.

a' milyen nagy tudatlanságot mutatna. Ebben a' dologban a' valóság [megvi'sgálására egy mód lehet: azt t. i. számtalan példák által bebizonyítani. Minden esetre előmozdítja az emberesméret tudományát, ha a' többivel helyesen öszveköttetik.

82. §. Béfejezésül még néhány regulákat az emberre figyelmezőhöz.

Ne legyen a' figyelmezésben félszeges. — Ezen értekezésnek minden részeit kösse egybe. — Legyen bölts eclecticus. — Ne hirtelenkedjék. — Delibera diu. — Iparkodjék emberekkel való társalkodás által, testökről felvett véleményét megtisztítani. — Az egész megítélésnek ne legyen befolyása más emberek eránt való viseletünkbe. — Legyen az egész inkább gyönyörködtető foglalatosság! az élet pedig komoly. — 's az ember kifejthetetlen!

T é t e l e k.

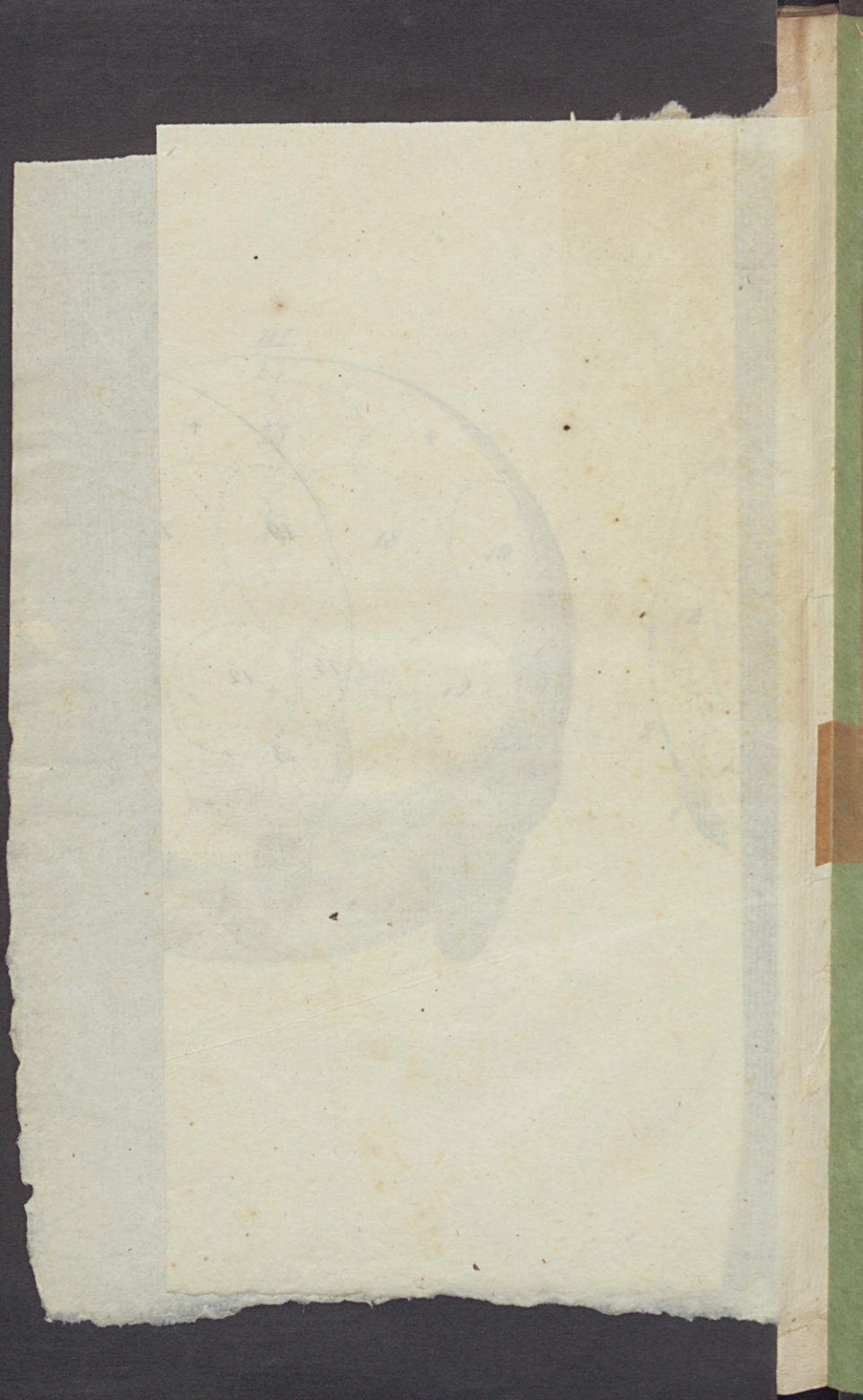
1. Nincs szoros határ a' gyógyszerek és a' közéletük között.
 2. *A' műszertan való ; a' műszerelesmérés kétséges.*
 3. Meggyőzvéen a' buja senyvet higannyal, ennek következéseit gyakorta vasannyal orvosoljuk.
 4. *A' hasonyszenyvnek van némelly haszna orvosi tudományunkra nézve.*
 5. Napkeleti Cholerának nevezetes jelenése a' görts.
 6. A' Cretinség nem tsontsenyv, sem görvény, sem hosszas vizagy, hanem ezekből lett jármányos-örökletes keverék.
 7. Ne tsupán szükségből betsüljük az orvost.
 8. A' hangtömesz melybeli betegségeknel használandó.
 9. Jobb a' kórházi gyakorlás, a' házi orvosgyakorlásnál.
 10. *Hallás a' külérzékek' nemesebbike.*
 11. Az állat és a' növény-ország között poláris viszony van.
 12. A' belférgék önkényesen lettek.
-

T h e s e s.

1. Limes strictus inter remedia pharmaceutica et diaetetica non est.
 2. *Craniologia realis, cranioscopia problematica est.*
 3. Venere devicta, Mercurius saepe Marte debellandus.
 4. *Homoiopáthiae omne in re medicamentum denegare iniquum est.*
 5. Cholerae orientalis symptoma momentosum spasmus est.
 6. Cretinismus neque rhachitis, nec scrophula, nec hydrocephalus internus est; sed mixtum horum endemico - haereditarium.
 7. Medicus non tantum ob necessitatem honorandus.
 8. Shtetoscopum in morbis pectoris adhibendum.
 9. Praxis nosocomialis praestat civili.
 10. *Auditus nobilissimus sensuum externorum.*
 11. Inter regnum animale et vegetabile polaris est relatio.
 12. Enthelminta generatione aequivoca orta.
-

756319

756919

756319

PESTINI.
1833.